

Сам маляваў «Пагоню»

Паступова род Радзівілаў стаў у Вялікім Княстве Літоўскім самым багатым і ўплывовым. Ён дасягнуў таго, чаго б маглі дамагчыся Алелькавічы, калі б лёс да іх быў больш спрыяльным. Некаторым з іх належаў і Слуцк, а таксама і ўся Случчына. Як Багуславу Радзівілу.

Нарадзіўся ён 3 мая 1620 года ў Гданьску ў сям’і Януша Радзівіла і яго жонкі Соф’і Гогенцолерн — дачкі брандэнбургскага курфюста Іаана Георга. Належаў да так званай біржанскай лініі знакамітага магнацкага роду і быў адным з самых багатых людзей свайго часу ў Вялікім Княстве Літоўскім. Па далёка няпоўных падліках, яго агульнае багацце складала прыкладна 590 тысяч чырвоных златаў — дукатаў. Гэта былі ў першую чаргу спадчынныя ўладанні Радзівілаў, але нямала багаццяў Багуславу дала і жаніцьба на сваёй стрыечнай пляменніцы Ганне Марыі. Яна прынесла ў пасаг многія бацькавы ўладанні, сярод якіх былі Біржы, Віжуны, Кейданы, Папелі і Янушы ў Літве, Любача ў Навагародскім павеце, Дойліды і Зablудаў — у Гродзенскім, а таксама Невель — у Віцебскім і Себеж — у Полацкім паветах.

Дый не толькі багаццем праславіўся ён, а і як чалавек па-свойму авантурны, які мог лёгка пераходзіць з лагера ў лагер, становіцца сябрам сваіх колішніх праціўнікаў і ворагам — нядаўніх сяброў. Ягонае жыццё вартэе цікавай прыгодніцкай кнігі, хоць, па сутнасці, гэты прабел ужо ў нечым ліквідаваны. І не кім-небудзь, а самім Генрыкам Сянкевічам. Маецца на ўвазе ягоны вядомы гістарычны раман «Патоп».

Але справа ў тым, што чалавека, які сваімі прыгодамі ў многім мог паспрачацца з героямі Аляксандра Дзюма, а ў нечым і пераўзыходзіў іх, пазнаеш у адмоўным героі. Дый падаецца ён толькі, як гэтакі лавелас, якога нішто іншае ў жыцці не цікавіць, апроч жадання прыемна правесці вольны час з прыгожай палавінай чалавецтва. Аднак, як відаць са зместу рамана, Сянкевіч ставіў перад сабой зусім іншую задачу, чым праўдзіва расказаць пра таго, хто з’яўляўся вельмі каларытнай фігурай эпохі, у якую жыў.

А Багуслаў Радзівіл быў вядомым дзеячам Вялікага княства, а калі правесці паралель з сучаснасцю, то і выдатным дзяржаўнікам, які, хоць і лавіраваў у жыцці, але на першы план ставіў інтарэсы сваёй краіны, праўда, не забываючы пры гэтым і пра асабістыя. Былі ў яго яшчэ і іншыя аспекты дзейнасці, пра якія і хочацца расказаць падрабязней, бо тое, што рабіў Багуслаў, надта актуальна для дня сённяшняга, калі паспяхова пабудаваць Беларускі дом можна толькі пры ўмове спалучэння намаганняў, скіраваных на вырашэнне агульнай задачы.

Асноўную ж увагу ён удзяляў Слуцку, які паступова зрабіў цэнтрам усіх сваіх беларускіх уладанняў. А паколькі сам знаходзіўся ў пастаянных раз’ездах, прымаў удзел у многіх бітвах, абавязкі сачыць за парадкам, паспяхова вырашаць неадкладныя пытанні ўсклаў на сваіх намеснікаў.

Спачатку, праўда, быў адзін староста, але ўжо ў 1658 годзе Радзівіл прызначыў двух камісараў — Уладзіслава Гурына і Казіміра Клакоцкага, якім належала вышэйшая распарадчая ўлада не толькі ў Слуцку, але і ў Княстве. Камісары складалі і апеляцыйны суд. Незадоўга да смерці, якая напаткала яго 31 снежня 1669 года, Багуслаў, пішучы завяшчанне, паводле якога свае ўладанні перадаваў дачцэ, кіраванне ўсімі справамі ў княстве ўсклаў на двух аканомай,

адзін з якіх з'яўляўся старэйшым. Ім стаў Клакоцкі, які з 1663 года быў губернатарам Слуцкага і Капыльскага княстваў.

Слуцк пры Багуславу Радзівілу інтэнсіўна развіваўся і ўмацоўваўся. Колькасць насельніцтва дасягнула 7,5 тысячы чалавек. Пачалі з'яўляцца новыя рамесніцкія прафесіі. Калі ў XVI стагоддзі іх было 20, дык у першай палове XVII — 48. Працавалі ў горадзе і людзі, род дзейнасці якіх блізкі да рамесніцкіх заняткаў. Як і ў іншых гарадах Беларусі, асобныя вытворцы пачалі аб'ядноўвацца ў цэхі. Сумесна было лягчэй адстойваць свае правы, збываць прадукцыю і вырашаць іншыя надзённыя задачы.

У першай палове XVII стагоддзя існавала 7 цэхаў і 12 аб'яднанняў. У апошнія з іх уваходзілі ткачы, кавалі, слесары, ювеліры, рэзчыкі па дрэве, гравёры, рыбакі і іншыя. Колькасць цэхаў і аб'яднанняў няўхільна павялічвалася. Кожная з гэтых арганізацый мела свой Статут, які зацвярджаўся самім Радзівілам. У Статуце рэгламентаваліся ўсе аспекты дзейнасці цэха ці аб'яднання, агаворваліся правы, а таксама магчымасць прыбыцця рамеснікаў з іншых населеных пунктаў.

Не абміналіся ўвагай правы і абавязкі самога ўладальніка горада. Цэху вылучаўся зямельны надзел, на якім узводзіўся дом для правядзення «сходак». Гэты ўчастак і пабудова вызваляліся ад уплаты падаткаў. Магнат, а ў дадзеным выпадку Багуслаў, перадаў уладу ўнутры цэха старэйшыне. Ён жа даваў правы цэхмістрам, якіх звычайна выбіралася тры, а таксама старшым цэха судзіць вінаватых за якія-небудзь правіннасці. Але толькі за тыя, што былі звязаны з іх непасрэднай прафесійнай дзейнасцю.

Яшчэ ў 1441 годзе Слуцк, калі ім валодалі Алелькавічы, атрымаў магдэбургскае права. Аднак з цягам часу самакіраванне было скасавана. Багуслаў вырашыў ліквідаваць падобную несправядлівасць. Пачаў хадайначаць перад каралём, каб той выдаў прывілей аб наданні Слуцку чарговы раз магдэбургскага права. Гэты дакумент быў падпісаны ў 1652 годзе.

Адначасова ў горада з'явіўся і свой герб, малюнак якога складаўся са срэбнага крылатага каня на фоне блакітнага поля. Конь быў накрыты чырвоным пакрывалам, на якім пад княжацкай каронай размешчана манаграма, а гэта, як няцяжка здагадацца, пачатковыя літары імені і прозвішча ўладальніка Слуцка. Хутчэй за ўсё сам князь і распрацаваў малюнак герба, бо валодаў талентам мастака і з'яўляўся адным з самых высокаадукаваных людзей не толькі ў сваім родзе, а і ўвогуле ў магнацкім асяродку як свайго, так і пазнейшага часу. А яшчэ цудоўна разумеў ролю мастацтва, культуры ў развіцці грамадства, а таму, знаходзячыся на перадавых пазіцыях, надаваў немалую ўвагу адукацыі. У Слуцку працавала кальвінісцкая гімназія, выкладчыкамі ў якую былі запрошаны лепшыя спецыялісты з Германіі, Маравіі, Польшчы. Дбаў ён і пра выхаванне дзяцей з нізоў, заснаваўшы для іх школу. У цэлым жа Слуцк з'яўляўся апошнім падмуркам рэфармацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Жывучы ўражаннямі, пачэрпнутымі падчас наведвання ў юнацтве многіх выдатных культурных цэнтраў, Багуслаў збіраў творы выяўленчага мастацтва, напісаныя майстрамі розных краін, а таксама тымі, хто жыў і працаваў у Княстве і Польшчы. Гэтыя творы ўпрыгожвалі ягоныя маёнткі, шмат іх знаходзілася і ў слускай рэзідэнцыі. Калі ж быў сасланы каралём Янам Казімірам у Каралевец (Кёнігсберг), які стаў яго апошняй рэзідэнцыяй, забраў туды і свае зборы жывапісу.

Яшчэ адно ягонае захапленне — кнігі. Належачы да высокаадукаваных людзей свайго часу, падарожнічаючы па Еўропе, стараўся набыць цікавыя кнігі. Аснову ж яго багатай бібліятэкі паклала калекцыя князёў Апелелькавічаў, якой карыстаўся вядомы гісторык Мацей Стрыйкоўскі, які на аснове матэрыялаў, узятых з іхняга кнігазбору, напісаў вядомую «Хроніку польскую, літоўскую і ўсяе Русі». З цягам часу Багуслаў стаў уладальнікам багацейшай асабістай бібліятэкі ў ВКЛ.

У другой палове XVII — пачатку XVIII стагоддзя ў Слуцку існавала друкарня. Усяго вядома 29 назваў кніг, што выйшлі ў ёй на польскай мове. Добра вядомая з іх «Манархія турэцкая» П. Рыко, выдадзеная ў 1678 годзе. Яна цікавая тым, што з французскай мовы яе пераклаў сам слуцкі губернатар К. Клакоцкі. Да ўсяго выдатна ілюстравана: змешчана 16 гравюр вядомага беларускага графіка Максіма Вашчанкі.

Багуслаў не прамінаў выпадку набыць якое-небудзь унікальнае выданне. Ягонья інтарэсы былі вельмі шырокімі і ўсебаковымі, пра што сведчыць двухтомны каталог, складзены бібліятэкарам курфюрста Брандэнбурга і герцага Прусіі Фрыдрыха Вільгельма доктарам тэалогіі Марцінам Сільвестрам Грабе і выдадзены ў 1673 годзе ў Кёнігсбергу.

Гэтыя кнігі князь у 1668 годзе завяшчаў свайму родзічу па маці, удакладніўшы, каб яны абавязкова захоўваліся ў Кёнігсбергскай бібліятэцы Фрыдрыха Вільгельма. Пераважная большасць (313) — на латыні. Прадстаўлены і выданні на нямецкай і французскай мовах (44 кнігі) і толькі 4 — на польскай. Асабліваю каштоўнасць уяўляюць інкунабулы. Іх 15, а выпушчаны яны ў Нюрнбергу, Венецыі, Лісне. 160 кніг адносяцца да XVI стагоддзя.

Нядрэнна малюючы, уласнаручна распрацоўваў праекты асобных пабудов. Значыць, з'яўляецца адным з першых беларускіх архітэктараў. У нясвіжскім архіве Радзівілаў захавалася яго графічная спадчына, што складаецца з 44 лістоў. Гэта асобныя малюнкi, выкананыя з натуры. Сустрэкаюцца і краявіды гарадоў, напісаныя так, што відаць асабліва сці забудовы, пазначаны ўмацаванні. Мабыць, падобныя занатоўкі рабіліся ім у час баявых дзеянняў. Выкананы ўсе гэтыя малюнкi, як не для прафесіянала, прыстойна. Але куды большую цікавасць уяўляюць эскізы і праекты асобных збудаванняў. Некалькі адносіцца да Слуцка.

Ёсць чарцяжы, зробленыя на вока, — брульёны. Але сустракаюцца і такія, якія сведчаць, што Багуслаў дасканала валодаў гэтай тэхнікай і дакладна перадаваў прапорцыі асобных дэталей. Часам прапаноўваў нават не адзін, а некалькі варыянтаў, а гэта сведчыць на карысць таго, што задума ў яго выкрышталізоўвалася і ўдакладнялася паступова, каб нарэшце знайсці сваё найбольш поўнае ўвасабленне. Некаторыя праекты адносяцца да драўлянай архітэктуры, вельмі пашыранай тады на Беларусі. Звычайна яе прытрымліваліся мясцовыя спецыялісты. Атрымліваецца, што ў сваёй творчасці ён развіваў лепшыя нацыянальныя дойлідскія традыцыі.

Дэталёва распрацаваў праект драўлянай ратушы для гарадскога магістрата. Яе ўяўляў трохпавярховым будынкам з двухсхільным высокім дахам. Фасад яму бачыўся падоўжаным. Да фасада мусіла прымыкаць вежа, завершаная купалам з фігурным абрысам. Як на самой вежы, так і на вільчаку праекта пазначаны сцяжкі-флюгеры. Праўда, малы памер чарцяжа не дазволіў выразна вымаляваць дэталі, але, верагодней за ўсё, на іх павінен быў размяшчацца герб горада. Відаць, ратуша праектавалася для Слуцка, хоць працаваў не толькі для яго. Так,

распрацаваў праект печы для Барысаўскай пякарні — самы стары помнік прамысловага праектавання на Беларусі.

Дзякуючы Багуславу Радзівілу захаваўся Радзівілаўскі, ці Кёнігсбергскі летапіс, — унікальны помнік старажытнабеларускага летапісання, зместам блізка да Лаўрэнцьеўскага летапісу. Ён складаецца з тэксту «Аповесці мінулых гадоў», а таксама летапісу за 1112—1206 гады, прысвечанага гісторыі Паўночна-Усходняй Русі. Адзіны ілюстраваны спіс гэтага помніка канца XV стагоддзя зроблены, відаць, у Смаленску, з «Хаджэннем ігумена Данілы» на завяршэнне, і захоўваўся ў бібліятэцы Багуслава. З усёй бібліятэкай быў завешчаны курфюрсту ў Кёнігсберг, куды трапіў у 1671 годзе, а ў 1758-м яго вывезлі ў Расію. Цяпер захоўваецца ў бібліятэцы Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу.

Летапіс — важная першакрыніца, да якой звяртаецца ўжо не адно пакаленне гісторыкаў. У ім багата звестак з гісторыі ўсходніх славян эпохі Сярэднявечча. Пад 1128 годам змешчана поўная рэдакцыя аповесці пра Рагнеду. Тэксту тэматычна блізкія 617 каляровых мініячур, на якіх адлюстраваны розныя ваенныя паходы і бітвы, выявы помнікаў архітэктуры, паказана дзейнасць князёў, матэрыяльная культура ўсходніх славян. Гістарычную каштоўнасць уяўляюць мініячюры на беларускую тэму: «Рагнеда і Рагвалод», «Бітва на Нямізе», пра паланенне і вызваленне Святаслава Усяслававіча, празванага Чарадзеям.

Багуслаў Радзівіл складаў евангелічныя гімны. Шмат займаўся мецэнацтвам. Важнай крыніцай успрымаецца сёння і яго багатая эпістальная спадчына. А яшчэ трэба сказаць аб тым, што заўсёды распазнаваў людзей ініцыятыўных, таленавітых, ахвотна запрашаў іх да сябе на службу. Таму і знаходзіліся ў ягоным акружэнні вучоныя, дзеячы культуры.

У шэрагу іх быў і картограф, інжынер Юзаф Наронскі, які на службу да Радзівілаў паступіў каля 1644 года. Наронскі напісаў трохтомны дапаможнік «Мастацтва матэматычных навук», з якога захавалася «Геаметрыя». З-за ганенняў пратэстантаў мусіў пераехаць у Прусію, дзе атрымаў яшчэ большую падтрымку Багуслава.

Спрычыніўся Радзівіл і да лёсу беларускага мемуарыста, грамадскага дзеяча Станіслава Незабітоўскага, які, знаходзячыся на службе, нейкі час жыў у Слуцку. Праўда, яго стасункі з князем працягваліся нядоўга, бо нарадзіўся ён у 1641 годзе. Верагодней за ўсё, менавіта дзякуючы свайму апеуну ён праявіў вялікую цікавасць да гісторыі, а пазней напісаў багатыя на фактычны матэрыял успаміны пра падзеі 1682—1700 гадоў на Слуцчыне і Новагародчыне. Вядома, што Незабітоўскі знаходзіўся ў ліку тых шчасліўчыкаў, хто меў доступ да багаццяў князевай бібліятэкі, а Багуслаў ахвотна адкрываў свае кніжныя скарбы адукаваным людзям, не зважаючы на іх сацыяльнае паходжанне.

Пасля смерці ў 1669 годзе Багуслава Слуцкае княства перайшло да яго адзінай дачкі Людовікі Караліны. Аднак паколькі ёй было толькі два гады, паводле завяшчання памерлага, горадам Слуцкам і самім княствам, а таксама іншымі ўладаннямі кіравалі два аканомы. Старшы з іх — Станіслаў Незабітоўскі — з'яўляўся і ваенным губернатарам.

Княгіня, калі падрасла, у Слуцк наведвалася рэдка, а жыла ў нямецкім горадзе Гейдэльбергу. Была замужам за рэйнскім пфальцграфам — чыноўнікам, які ўзначальваў каралеўскі суд. У кожны прыезд яе сустракалі ўрачыста. Загадзя

збіралі з жыхароў спецыяльны падатак на так званы «ўязны падарунак». Знаходзілася ў Слуцку нядоўга.

Век Людовікі Караліны таксама быў нядоўгі, памерла ў 28 гадоў. Слуцкае княства, як некалі ёй двухгадовай, перайшло ў такім жа ўзросце яе дачцэ Лізавета Аўгусте Нейбургскай. Калі ж і яна памерла, уладальнікамі сталі яе тры дачкі. Яны ўвогуле ніколі ў Слуцк не прязджалі, горадам і княствам кіраваў аканом. А вось грошы з жыхароў горада і сялян атрымлівалі рэгулярна.

Марціновіч, А. Случчына. Старонка міла і багата / Алесь Марціновіч. – Мінск, 2019. — С. 63—69. — (Падарожжа па родным краі).